

Kozma Mihály

Sziget-helyzet

A hazai románság regionális,
valamint a kisebbségi létből fakadó nyelvi sajátosságai

A Körös-vidéki nyelvjárás vonásai. Szakmai vizsgálatok arra utalnak, hogy a jelenlegi magyarországi románok századokkal ezelőtti elődei a Körösök felsőbb folyásai mellől jutottak (generációról generációra lejjebb haladva) az itteni alföldi részekre. Régebbi lakóterületeikre a legnagyobb biztonsággal a hivatalos vezetékneveik, illetve ragadványneveik alapján lehet következtetni. Azokról a nevekről van szó, amelyek helynévből képződtek. Egyesekből az derül ki, hogy a család valamikor messze, a Körösök forrásvidékein, illetve azok közelében, vagy azokon túl élt: pl.: Abrudán (abrud-i = abrubányai), Girdan (a mócvidéki gírda-i)... Más nevek a mai lakóhelyekhez már egyre közelebb eső települések nevéből erednek, mintegy pontról pontra vázolva azt az útvonalat a Körösök mentén, amelyen az elődök idelent költöztek: Hodoșan, Tulcan, Otlăcan...

Más kulturális hagyományaik – köztük a nyelvek – is igazolják történelmi és jelenbeli szerves kötődésüket a Körösök (mindenekelőtt a Fekete- és Fehér-Körös) vidékén élő román tömbhöz.

A Körös-vidéki román nyelvjárás, amelyhez – mint nagyobb területi egységhez – a magyarországi románok nyelvi változatai is tartoznak, északon a Máramarosi-medencéig, keleten kb. a Dés–Kolozsvár–Gyulafehérvár vona-

lig, délen a Marosig, nyugaton pedig a magyarországi románok lakóhelyeiig terjed ki.

A hazai románok által alkalmazott számos kiejtési mód és szóhasználat csak ezen a nyelvjáráson belül létezik.

Ilyenek többek között:

1. Az „e” magánhangzó nyílt (a magyar „e”-hez hasonló) kiejtése hangsúlyos helyzetekben: mere = almák, bere = sör;
2. Az „oa” kettős hangzó hiánya, helyette a magyar „a”-hoz hasonló egyszerű magánhangzó kiejtése: moară helyett (magyarosan értelmezve az „a” betűt Ţ) mară, „boală” helyett bală...;
3. A „t”, „d”, „n” mássalhangzók „ty”-, „gy”-, „ny”-szerű kiejtése, „e” vagy „i” előtti helyzetekben: „lapte” (= tej) helyett laprye, „ríde” (= nevet) helyett rígye, „bine” (= jól) helyett bi/iyie.

Ez utóbbi Körös-vidéki különöséget egyes nyelvészek a szláv nyelv egyik ágának a hatásával magyarázzák, mások magyar nyelvi hatásnak tulajdonítják.

– Más román vidékeken ismeretlen latin eredetű szavak rendszeres előfordulása: brîncă (lat. brânca) = kar, kéz, păcurar (pecorarius) = juhász, foale (oa helyett magyaros kiejtéssel), follis = has, pasă! (passa, passa-te) = menj!...

A latin régiesség ilyen bizonyítékai láttán egyes tudósok arra a feltételezésre hajlanak, hogy a három Körös hegyes-dombos-erdős vidékén a római idők óta folyamatosan fennmaradhatott a népi latin nyelv, miközben román nyelvvé formálódott. Azaz: ez a vidék lehetett a román nép és nyelv egyik bölcsője, amelyből kiindulva ezután egyre nagyobb és távolabbi területeken is meghonosodott.

A magyar nyelvű szavak látványos sokasága. Ezek általában romános kiejtési formát kaptak *bolund* = bolond, *darab* = darab, *iagă* = üveg, *temeteu* = temető, *birău* = bíró, *ciont* = csont, *sógor* = sógor.

A bihari és körös-marosi változatok. Mivel a Körös-vidéki román nyelvjárás is több kisebb területi változatra tagolódik, a magyarországi románok sem beszélnek mindnyájan egyformán. A mai magyar-román határon túli részeken kialakult nyelvi változatok természetesen átnyúlnak ide is. Ezért, például a bedői, körösszegapáti, körösszakáli, méhkeréki románokra a bihari tájszólás, míg a gyulai, kétegyházi, eleki, battonyai, magyarcsanádi románokra a körös-marosi tájszólás jellemző.

A különbség elsősorban a szavak tekintetében nyilvánul meg. Példák: *palincă* (a bihari változatban), *răchie* („rătyie” kiejtésben, a körös-marosi változatban), *nuntă* vagy *nontă-uspăt*, *tenchi* (tenty kiejtésben) – *cucuruz*...

A román tájnyelv fokozódó tévesztése. Az eddig elmondottak alapján is megállapítható: hagyományos (az évszázadok alatt átöröklődött) elemeit és szerkezetét tekintve a Magyarországon beszélt román nyelv nem képez külön változatot, hanem szerves része a magyar-román határ

túloldalán honos romániai változatoknak. Amiben jellemzően különbözik az odaáti román tömb nyelvtől:

1. szókészlete és szókapcsolási szabályrendszere egyre szorosabban összefonódik a magyar nyelvvel (a magyar szavak aránya rohamosan növekszik);
2. a közlési folyamatban mind gyakrabban a kétnyelvűség törvényei szerint alkalmazzák, azaz a magyar nyelvvel felváltva.

Mint olyan románoknak, akik a régi Magyarországon belül költöztek a legmélyebben ékelődtek be a magyar lakosságú Alföldre, már a XVIII. századi idetelepülésüktől széles lehetőségük és élénk hajlamuk alakult ki arra, hogy magyar kulturális elemeket – köztük elsősorban nyelveket – átvegyenek. A magyar nyelv hatása itt mindig erősebb volt, mint a Körös-vidék dombokra, hegyekre felkapaszkodó (sokáig ugyancsak Magyarországhoz tartozó) részén. Ebben a tekintetben szemléletes példának foghatjuk fel, hogy hajdani idejövételükkor az uradalmi adminisztráció a vezetéknevüket is mindjárt magyaros formában rögzítette. Ezeket a legtöbbször az egyén addigi ragadványnevéből alakították át hivatalos családi névvé: pl.: „*Ardelean*” (kiejtve: árgyelán)-ból lett Árgyelán, „*Păcaș*”-ból lett Patkás, „*Ciote*”-ból Csotye... Esetenként a hatóság az addigi román nevet a jelentése alapján egyszerűen lefordította magyarra. Így lett a „*Cioban*”-ból vagy „*Pacurar*”-ból Juhász, „*Săășan*”-ból (tévesen értelmezve a szó jelentését) Szilágyi stb. (A hivatalos használatban máig megmaradt a családi név magyaros formája. A helyi román közéleti helyzetekben viszont ugyanilyen természetes a román nyelvi szabályok szerinti névhasználat.)

A magyar nyelvhez (és általában, a magyar kultúrához) kötődés szempontjából döntő jelentősége volt annak, hogy 1920-tól, a trianoni határvonal miatt az ideát maradt román-ság szükségszerűen elszigetelődött a Körös-vidéki román tömb zömétől. Ezzel eleve megszűnt számára az a lehetőség, hogy (miként más tájnyelvi változatok) a román irodalmi nyelv természetes hatása alatt, vagyis román forrásból fejlessze anyanyelve kifejezőképességét. Ettől kezdve, további szókincsbővítési szükségleteit kizárólag a környezeti magyar nyelvből elégíthette ki. A magyar szavak és nyelvhasználati szokások tömeges átvétele a legutóbbi háború után (főként az ötvenes évek végétől) indult meg. Az életviszonyok korszerűsödése, a művelődési lehetőségek kiszélesedése nagyszámú új fogalmat ismertetett meg a falvakban is, és ezeket az itteni románság (más hazai nemzetiségekhez hasonlóan) ösztönösen azon a nyelven jelölte meg és használta – vagyis magyarul –, amelyn megismerte őket.

Ezekben az utóbbi évtizedekben a magyar szavak alkalmazási módja is megváltozott az itteni román tájnyelvekben. Korábban románosított hangzással és román ragozási szabályok szerint épültek be: pl.: *ghezeș* (gőzös) = vonat, *ghezeșuri* = vonatok, *ghezeșurilor* = vonatoknak a... Az újabb időkben mind gyakoribb a magyar szavak eredeti hangzású használata: pl.: „*Mă duc la Adóhivatal*” = Megyek az Adóhivatalhoz, „*Vin dăla fîrdö*” = A fürdőből jövök, „*Ăs nyugdîjas*” = Nyugdijas vagyok...

A mai Magyarországon élő románok falusi, illetve mezővárosszéi földművelők voltak idejövételük óta. A közelmúltig ez a foglalkozási arány szinte százszázalékos volt. Tájnyelvük

ennek megfelelő szintig fejlődött ki. Az életviszonyok rohamos urbanizálódásával, az emberi érdeklődési kör kitérülésével ma már ez a tájnyelv még a magyar elemek segítségével sem képes a bonyolultabb közlési igények kielégítésére. Ezzel magyarázható, hogy az egyének sokszor nem csupán a szavak szintjén, hanem teljes mondatok, illetve szövegek formájában építik be a „román beszédjükbe” a magyar nyelvet. Más szóval: román–magyar kétnyelvűségi keretek között alkalmazzák tájnyelvüket. Tipikus kétnyelvű kommunikációs eset: a (magyar elemekkel tarkított) román tájnyelven induló beszélgetés egy bizonyos ponton spontánul magyar mondatokkal folytatódik (különösen ha a közlés témája szakmai jellegű), majd ismét románra fordul vissza... és így tovább.

A két nyelv szerint váltakozó beszédet az érintettek egyáltalán nem tekintik káros vagy illetlen jelenségnek. Sőt, kifejezetten érdekesnek tartják, és jóízű humorral veszik tudomásul. Ezt pl. egy olyan méhkeréki népi vers is bizonyítja, amelyben a két nyelvet szándékosan összekeverik a szórakoztató hatás érdekében:

„De szeretem a román menyecskét, / Mert az köszön: Sara bună – Jó estét! / Mert az köszön: Sara bună deie Dumnezeo / Kedves galambom, haida ice. / Terád illik a csókom.” (Papp László közlése)

A kommunikációs szükségletek fejlődése és a tájnyelv viszonylagos elmaradottsága közötti növekvő feszültség miatt az itteni román lakosság egyre kevésbé érzi értékesnek és megőrzésre érdemesnek az eddig anyanyelvként örökölt és használt román tájnyelvét. Helyét mind több családban a mindenki által beszélt, a közlést pedig problémamenteseb-

ben biztosító magyar köznyelv veszi át. Figyelemre méltó, hogy jelenleg egyetlen románlakta községben, Méhkeréken öröklődik még a román anyanyelv a családokon belül.

A román irodalmi és köznyelvi változat alkalmi használata. A román nyelvterület zömétől elszigetelten, magyarországi kisebbségként élő román lakosság szükségszerűen csupán alkalmilag és sajátos élethelyzetekben kerülhet kapcsolatba a fejlettebb román nyelvi változatokkal.

Régebben a hétvégi isztentiszteletek, a két, illetve néhány településen valamivel több osztályra kiterjedő iskolai tanulás, esetleg olvasóköri összejövetelek voltak ilyen alkalmak. 1946-tól a román nemzetiségi iskolarendszer teljes kiépülésével, majd a többi kisebbségi intézmény (társadalmi-politikai szervezetek, művelődési házak, írott sajtó, rádió- és tévéadás) megjelenésével kialakult román közélet még nagyobb teret biztosít a román irodalmi és köznyelvi változat elsajátítására és alkalmazására. Kialakult egy szűk értelmiségi réteg, amelynek az igényesebb román nyelv viszonylag rendszeres munkaeszközévé vált. Egy része a baráti jellegű összejöveteleken is ilyen nyelven beszél.

Szélesebb társadalmi körökben, a mindennapi kommunikációban ez a román nyelvi igényesség mindeddig nem tudott teret nyerni. A köznyelvi

elemek legfeljebb passzív ismeretek formájában raktározódnak el a román emberek tudatában, és csak kényszerhelyzetekben hozzák őket mozgásba. Ennek számos oka van, amely mind a kisebbségi léttel (a nyelvországon kívüliséggel) van kapcsolatban.

Sziget-helyzete miatt az itteni románság csak a sok regionális és magyar elemekkel átítatott tájnyelvet tekintheti anyanyelvének; ehhez kötődnek mindennapi tevékenységei és nem utolsósorban érzelmei. Ehhez képest, a múlt század óta klasszikus latin és francia szavakkal túlduzzasztott román irodalmi és köznyelvi változat túlságosan idegen, „úri román” magaslatokat jelent a többség számára, és bár tisztelik, de nem képesek igazán a sajátjuknak érezni. Legalábbis annyira nem, hogy tájnyelvi beszédüket hozzájuk igazítsák.

Az igényesebb román nyelvel a magyarországi románság kizárólag mesterséges úton – iskolai tanulással, tudatos önképzéssel – ismerkedhet meg, s ez nem biztosítja tömegesen olyan szintű elsajátítását, hogy bármikor bármilyen témájú beszélgetésekben gördülékenyen lehessen használni. Márpedig ilyen román nyelvi színvonalra lenne szükség ahhoz, hogy az egyre gyengülő pozíciójú tájnyelv helyébe ne a magyar köznyelv, hanem a román lépjen – amint ez a román kisebbségnek hosszabb távon érdekében állna.